

Dariusz Kwiatkowski¹

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny

Pochodzenie i teologiczne treści *Litanii do Najświętszego Imienia Jezus*

Wprowadzenie

Imię jest to miano nadawane narodzonemu dziecku według zasad tradycji danego rodu, epoki czy kraju, służące do jego identyfikacji. W jakiś sposób imię oznacza i wyraża człowieka. Jako miano nierodowe używane w stosunkach nieurzędowych występuje przy nazwisku, przezwisku lub imieniu odojcowskim. Imię, czy nazwa, ma różne znaczenie w filozofii i w użyciu pospolitym. Zawsze jednak stanowi wyznacznik odmienności osoby lub rzeczy².

„Bez imienia istnieją tylko rzeczy” – mówi jedno z przysłów Wschodu. Bez imienia nie ma ani ludzi, ani bogów. Imię stanowi ich dusze, tworzy osobowy byt. Dzięki temu człowiek nie jest anonimowy. Imię wyznacza w różnych kulturach swego rodzaju faktor identyfikacji. W niektórych kulturach sądzono, że w samym dziecku kryje się imię, które trzeba odkryć. Nadawanie imienia traktowano raczej jako jego poszukiwanie niż nazwanie³.

W tym kontekście zrozumiałe jest, że imiona nadawano także bogom we wszystkich istniejących religiach pogańskich oraz objawionych. W religiach pogańskich imię boga wyznaczało mu zadanie bądź odpowiedzialność za żywioły,

---

¹ Ksiądz Dariusz Kwiatkowski, dr hab. prof. UAM; kapłan diecezji kaliskiej, profesor UAM, kierownik Zakładu Liturgiki i Homiletyki na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, liturgista, wykładowca liturgiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Kaliszu i Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu. E-mail: kwiatkowski@post.pl

² Por. S. Szymik, *Imię*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. St. Wielgus, t. 7, Lublin 1977, kol. 57-58 (odtąd: EK).

³ Dziś, rodzice nadając imię dziecku, bardziej kierują się modą lub dają imiona gwiazd sportu, estrady lub medialnych celebrytów. Oznacza to, że w praktyce nie poszukuje się imienia, lecz po prostu się je daje; por. B. Nadolski, *Imieniny i urodziny w tradycji chrześcijańskiej Europy*, Poznań 2007, s. 142-143.

następstwa pór roku, wojny, czas pokoju. Każde bóstwo posiadało swoją własną przestrzeń odpowiedzialności zarówno w sprawach dobrych, jak i złych.

Również w religiach objawionych pojawiają się imiona Boże. Należy jednak podkreślić, że imiona jako nazwy własne objawia sam Bóg. Natomiast ludzie często dodawali do imienia Boga różne przymioty, które wynikały z osobistych doświadczeń związanych z konkretną interwencją Boga. Były też sytuacje, że Bóg przedstawiał samego siebie i swoje przymioty. Pełnia objawienia imienia Boga ukazała się w Jezusie Chrystusie. Od momentu wcielenia imię Jezus stało się najważniejszym imieniem dla wszystkich chrześcijan. Stało się tak przez zbawcze dzieło wypełnione przez Jezusa. Ono sprawiło, że chrześcijanie od początku oddają najwyższą cześć i kult Najświętszemu Imieniu Jezus.

Celem artykułu jest przedstawienie jednej z wielu form kultu Imienia Jezus, czyli Litanii do Najświętszego Imienia Jezus. Niestety, w polskiej literaturze teologicznej brakuje opracowań dotyczących tej modlitwy. Można znaleźć jedynie krótkie opisy w hasłach encyklopedycznych i słownikach⁴. Wydaje się, że ta litania dziś została trochę zapomniana i bardziej popularne stały się litanie do Najświętszego Serca Jezusa, litanie maryjne czy do innych świętych. Stąd warto przybliżyć jej historię i teologiczne treści, aby rzeczywiście Imię Jezusa zawsze było w centrum naszej wiary. Najpierw jednak zostanie ukazane misterium imienia, gdyż ta rzeczywistość w obecnych czasach nie jest właściwie rozumiana i stała się czymś powszechnym i zwyczajnym. W drugiej części artykułu przedstawiona zostanie historia powstania litanii. Najważniejsza będzie ostatnia część opracowania, gdyż w niej nastąpi próba analizy strukturalnej i teologicznej modlitwy. W osiągnięciu postawionego celu należy posłużyć się metodą egzegezy biblijnej oraz analizy krytyczno-historycznej poszczególnych wezwań i inwokacji znajdujących się w litanii.

1. Misterium imienia

Żyjemy w świecie imion i one mają swój świat. Imieniem pozdrawiamy się nawzajem, nazywamy, charakteryzujemy, odróżniamy, rozpoznajemy. Imię i nazywanie stanowi centralną symbolikę człowieka i procesu wzajemnej komunikacji. Imię stanowi duszę każdego bytu. Dzięki posiadaniu imienia człowiek nie jest anonimowy.

Choć może we współczesnych czasach imię „staniało” i często traktuje się je jako sprawę osobistych upodobań czy gustów, to jednak jest to nadal najważniej-

---

⁴ Autorowi artykułu udało się znaleźć jedynie rozważania na nabożeństwa czerwcowe, w których znajdują się krótkie medytacje dotyczące poszczególnych imion Jezusa. Mają one jednak charakter modlitewny i pobożnościowy. Zob. T. Szarwark, *Rozważania czerwcowe. Litania do Imienia Jezus*, Tarnów 1999.

sze pojęcie egzystencjalne. Etymologia terminu „imię” – łac. *Nomen (novi-men)* pochodzi od łacińskich słów *nosco, novi* – „znam”, *notus* – znany. Etymologie należy pojmować nie tylko jako część filologii, lecz jako obraz całego świata zbudowanego z mozaiki słów. Pewną analogię możemy odnaleźć we współczesnym określeniu „on ma swoje imię, zdobył imię” (np. artysta, podróżnik, wynalazca, itp.). W czasach starożytnych imię nigdy nie było jakimś mało ważnym określeniem konwencjonalnym, ale oznaczało rolę, jaką dany byt odgrywał we wszechświecie. Historia kultur bardzo mocno potwierdza fakt, że szacunek dla imienia stanowił historyczny *constans*. Szacunek dla imienia miał głębokie uzasadnienie, gdyż nadawanie imienia odsyłało do aktu stworzenia kosmosu, który można rozumieć jako nazywanie, nadawanie imion. W opisie stworzenia świata w Księdze Rodzaju czytamy: „I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą” (1,1). Nadanie imienia w świecie ludzi było porównywane do aktu stworzenia. Stanowi ono odkrycie istoty rzeczy nazwanej, nawiązanie relacji, zawiązanie węzła przyjaźni i pojmuje się je jako własne i nie do odstąpienia⁵.

W tym kontekście należy podkreślić, że imię nie tylko jest, ale oznacza i jest traktowane jako rodzaj duchowej substancji, jako coś realnego, rzeczywistego, coś, co naprawdę istnieje. Można powiedzieć, że imię jest tym, co ciału i duszy nadaje znaczenie. Imię stanowi klucz do istoty. Mówiąc krótko, imię i człowiek stanowią jedność⁶.

W starożytności na Bliskim Wschodzie imię nie było tylko zwykłą etykietką niezwiązaną z rzeczywistością. Nadać imię miejscu lub człowiekowi znaczyło określić jego sens lub przeznaczenie. Nadawanie imienia miało nie tyle znaczenie opisowe, ale raczej wiązało się z przodkami. Oczywiście nie chodziło o to, by dzieci były genetyczną kopią swoich przodków, lecz wyrażało nadzieję, że dziecko w sposób wolny jakoś rozwinie jedną z charakterystycznych cech swoich przodków⁷.

W znaczeniu biblijnym imię nadawane przy narodzinach wyraża przyszłą działalność nowo narodzonego albo jego przeznaczenie: Jakub – to ten, który podstępem zajmuje miejsce drugiego (Rdz 27,36), Nabal – został tak nazwany, bo był szaleńcem (1 Sm 25,25). Imię niekiedy też nawiązywało do okoliczności przyjścia na świat lub do nadziei, jakie rodzice wiązali z przyszłością swojego dziecka: Rachel, umierając, mówi o swym dziecku, że jest „synem jej boleści”, lecz Jakub to samo dziecko nazwie „Beniaminem”, czyli dzieckiem swojej prawicy (Rdz 35,18). Imię wyrażało możliwości społeczne człowieka i mogło być

⁵ Por. T. Żychewicz, *Imię*, „Tygodnik Powszechny” 39(1975), nr 44, s. 3.

⁶ Por. F. Stählin, *Kraft und Sinn der Namengebung*, Utting 1977, s. 7.

⁷ Na przykład, w kulturze Indian wszystko musi mieć swoje imię. To, co jest bez imienia, czyli jest nienazwane, nie istnieje. Znajomość imienia daje swego rodzaju władzę nad osobą czy przedmiotem. Stąd indiańska ceremonia nadania imienia należy do najważniejszych wydarzeń w życiu. Por. B. Nadolski, *Imieniny i urodziny w tradycji chrześcijańskiej Europy*, dz. cyt., s. 146-147.

synonimem sławy (Lb 16,2). Natomiast „być pozbawionym imienia” oznaczało brak jakiegokolwiek znaczenia (Hi 30,8). Można było posiadać wiele imion, co z kolei podkreślało powagę człowieka, mającego wiele zadań do spełnienia (2 Sm 12,25)⁸.

Biblijne rozumienie imienia jako synonimu samej osoby, to oddziaływanie na czyjeś imię. Jest dotknięciem istoty danego człowieka. Oznacza to, że np. poddanie się urzędowemu spisowi może się wydawać wzięciem w niewolę spisywanych ludzi (por. 2 Sm 24). W Biblii Bóg niekiedy zmieniał imiona ludziom. Taka zmiana oznaczała obdarzenie człowieka nową osobowością i uczynienie go swoim wasalem. Bóg, oznajmiając Abrahamowi, że zmienia mu imię, oznajmił mu jednocześnie, że wziął go w swoje posiadanie i wyznaczył do nowych zadań (Rdz 17,5) Podobnie było z Sarą (17,15) i Jakubem (32,29)⁹.

Każdy stworzony byt nosi nazwę, która odpowiada roli, jaka mu została powierzona do wykonania. Jeżeli posłannictwo pochodzi od Boga, to On jest tym, który nadaje imię, choć często posługuję się człowiekiem. Tak było w przypadku Jana Chrzciciela (Łk 1,13. 63). Jezus, nadając Szymonowi imię Piotr, ukazuje tym samym rolę, jaką mu powierza do odegrania i nową osobowość, którą w nim stwarza (Mt 16,18). Bóg zna imiona swoich dzieci. Ich imiona są zapisane w niebie (Łk 10,20), w księdze żywota (Flp 4,5; Ap 3,5; 13,8; 17,8). Kiedy wejdą do chwały, otrzymają oni nowe imiona, których nie da się wypowiedzieć (Ap 2,17)¹⁰.

Współczesna teologia ukazuje jeszcze większe znaczenie imienia w chrześcijaństwie. Określenie „chrześcijanie”, nadane wyznawcom Chrystusa w Antiochii (Dz 11,26), traktować należy nie jako zwykłe wyrażenie, lecz trzeba tu widzieć nową egzystencję ludzką, ściśle związaną z Chrystusem. Być chrześcijaninem oznaczało otrzymać i przyjąć nowe znaczenie. Dawcą tego imienia jest Jezus Chrystus. Imię jest swego rodzaju darem, nawet w tym przypadku, gdy ktoś sam je wybiera. Ono nie jest tylko czymś zewnętrznym i przylegającym do człowieka jak codzienne ubranie. Imię jest związane z całą osobowością człowieka i jest jego znamię i jakby stygmatem. W tym kontekście można stwierdzić, że imię jest również tajemnicą, skoro jest tak bardzo tożsame z osobą, która je nosi¹¹.

Imię odgrywa bardzo ważną rolę w relacjach Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem. Bóg zwraca się do człowieka po imieniu i człowiek może mówić do Boga po imieniu. Oznacza to, że relacje człowieka z Bogiem są osobowe, perso-

⁸ Por. H. Cazelles, *Imię*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tł. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 322-323 (odtąd: STB). Do dziś tradycja nadawania lub dziedziczenia imion przodków istnieje w Rosji, Hiszpanii czy zwłaszcza w krajach Ameryki Środkowej i Południowej.

⁹ Por. tamże, s. 323.

¹⁰ Por. J. Dupont, *Imię*, w: STB, s. 326.

¹¹ Por. B. Nadolski, *Imieniny i urodziny w tradycji chrześcijańskiej Europy*, dz. cyt., s. 148-149.

nalne. Ten przywilej mówienia do Boga po imieniu otrzymujemy przez przyjęty sakrament chrztu. Wtedy stajemy się chrześcijanami, czyli tymi, którzy zostali zanurzeni w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. Jesteśmy ochrzczeni w imię Jezusa Chrystusa, a więc w imię, które jest ponad wszelkie imię (por Flp 2,8). Chrześcijaństwo jest komunią „imion”, komunią Imienia Boga i człowieka przez imię Jezusa Chrystusa¹².

Chrześcijanin, tworząc swoją osobowość, włącza się w Imię Jezusa Chrystusa. W Jego Imieniu jest zbawienie świata. Św. Piotr jasno powie: „I nie ma w żadnym innym zbawienia, gdyż nie dano ludziom pod niebem żadnego innego imienia, w którym mogliśmy być zbawieni” (Dz 4,12-13).

Znając znaczenie imienia – zarówno dla Boga jak i dla człowieka, możemy teraz przejść do źródeł i powstania litanii do tego najważniejszego Imienia, czyli do Najświętszego Imienia Jezus.

2. Źródła i powstanie *Litanii do Najświętszego Imienia Jezus*

Bardzo trudno w jednoznaczny sposób przedstawić źródła, historię i powstanie litanii do Najświętszego Imienia Jezus. Na pewno jej powstanie należy łączyć z osobą Jezusa Chrystusa i Jego zbawczym dziełem. Oznacza to, że chronologicznie należałoby zacząć od Nowego Testamentu, a nawet odwoływać się do starotestamentalnych obietnic dotyczących przyjścia Chrystusa. Wystarczy podać tylko kilka przykładów z Księgi Proroka Izajasza: „W owym dniu Odrośl Pana stanie się ozdobą i chwałą” (4,2), „Oto Panna pocznie i porodzi Syna, i nazwie Go imieniem EMMANUEL” (7,14), „Wyrośnie różdżka z pnia Jessego, wypuści się Odrośl z Jego korzenia” (11,1), „Odwagi! Nie bójcie się! Oto wasz Bóg, oto pomsta; przychodzi Boża odплата” (35,4), „Nazwano Go imieniem: Przedziwny Doradca, Bóg Mocny, Odwieczny Ojciec, Książę Pokoju” (9,5), „Oto mój Sługa, którego podtrzymuję. Wybrany mój, w którym mam upodobanie” (42,1; 53,1-12). A u proroka Jeremiasza czytamy między innymi: „W owych dniach i owym czasie wzbudzę Dawidowi potomka sprawiedliwego; będzie on wymierzał prawo i sprawiedliwość na ziemi” (Jr 33,15), „To zaś będzie imię, którym go będą nazywać: <Pan naszą sprawiedliwością>” (23,6). Znaczenie imienia Jezusa i Jego zbawczego dzieła należy też wiązać z Jego starotestamentalnymi figurami, np.: Adam, Abel, Noe, Abraham, Melchizedek, Izaak, Jakub, Józef, Mojżesz, Aaron, Dawid, Salomon, Eliasz, Jeremiasz, Jonasz, Oblubieniec, baranek, wąż miedziany, obłok, manna, skała i woda, laska¹³.

W Nowym Testamencie występują aż 919 imion nadawanych Jezusowi, z czego 913 w odniesieniu do Jezusa. Natomiast określeń dotyczących osoby

¹² Por. Cz. St. Bartnik, *Imię chrześcijanina*, „Collectanea Theologica” 46(1976), nr 2, s. 49.

¹³ Por. M. Szram, *Jezus Chrystus – Figury*, w: EK, t. 7, dz. cyt., kol. 1319-1321.

Jezusa mamy w Nowym Testamencie 50. Najczęściej jest ono łączone z następującymi imionami: Pan (około 150 razy), Nauczyciel, Mesjasz (około 500 razy), Sługa Boży, Święty i Sprawiedliwy, Prorok, Sędzia żywych i umarłych, Odkupiciel, Zbawiciel, Syn Boży, Syn Dawida, Syn Człowieczy, Nowy Adam, Obraz Boga, Pierworodny, Słowo Boże (Logos), „Jam jest”¹⁴.

W Nowym Testamencie imię Jezus oznacza to, co zwykle oznaczać imię dla każdego człowieka. W języku biblijnym imię ma głębsze znaczenie niż w rozumieniu potocznym, gdyż wyraża sposób myślenia i działania, określa ono istotę tego, co jest dla niego szczególne i ważne. Imię oznacza tu konkretną i osobową indywidualność. Jezus jako człowiek „zrodzony z Niewiasty, zrodzony pod niewolą Prawa (Gal 4,4), urodził się w określonym czasie i miejscu, w ludzkiej rodzinie. Imię, które otrzymał przy obrzezaniu, było dość popularne w Izraelu. Etymologicznie, hebrajskie imię Jezus tłumaczy się jako „Jahwe zbawia”. Oznacza to, że samo imię określało już Jego misję i posłannictwo, do którego był powołany przez Ojca. W Jezusie Bóg objawił się jako Emmanuel, czyli „Bóg z nami (Mt 1,23). Właśnie dlatego imię Jezusa przewyższa wszelkie imiona. Ono stało się „imieniem ponad wszelkie imiona”. Święty Paweł w Liście do Filipian pisał o Jezusie: „Uniżył samego siebie, stawszy się posłusznym aż do śmierci – i to śmierci krzyżowej. Dlatego też Bóg Go nad wszystko wywyższył i darował Mu imię ponad wszelkie imię, aby na imię Jezus zgięło się każde kolano istot niebieskich i ziemskich, i podziemnych. I aby wszelki język wyznał, że Jezus Chrystus jest PANEM, ku chwale Boga Ojca” (Flp 2,8-11). Podsumowując, można stwierdzić, że imię to wiąże się z osobowością bardzo wyraźną i dynamiczną, która posiada wielką moc. W tym imieniu jest życie oraz zbawienie całej ludzkości i całego wszechświata¹⁵.

Trudno nie znaleźć odniesień do Imienia Jezus w nauczaniu patrystycznym. Ojcowie Kościoła i starożytni pisarze kościelni określali imię Jezusa pojedynczymi rzeczownikami, przymiotnikami oraz formami wielowyrazowymi. W pismach św. Augustyna spotykamy 721 odrębnych określeń Jezusa, u św. Leona Wielkiego 347, u św. Ambrożego ponad 300, u św. Grzegorza Wielkiego 93, a u św. Klemensa Aleksandryjskiego 140¹⁶. Określenia odnoszące się do Jezusa były ściśle powiązane z historią zbawienia. Można wymieć trzy kryteria, które porządkowały i nadawały określenia Jezusowi. Pierwsze to Jezus Chrystus jako Odwieczny Bóg, Syn Ojca i Stwórca Wszystkiego. Drugie widziało w Jezusie

---

¹⁴ Por. A. Tronina, *Jezus Chrystus – nazwy*, w: tamże, kol. 1350-1353. Są to tylko wybrane figury starotestamentalne odnoszące się do Jezusa i Jego zbawczego dzieła. Można jednak powiedzieć, że w tych figurach znajdują się określenia i przymioty Jezusa, które mamy w Litani i do Imienia Jezus.

¹⁵ Por. J. Guillet, *Jezus*, w: STB, s. 344-346.

¹⁶ Bogactwo imion nadawanych Jezusowi przez ojców Kościoła świadczy, że dla chrześcijan zawsze było i jest to najważniejsze imię, któremu należy oddawać cześć i uwielbienie.

Słowo Wcielone i Odkupiciela, a trzecie Boga Uwielbionego, Głowę Kościoła, Sędziego żywych i umarłych. Według pierwszego kryterium Jezus był między innymi: Bogiem, Bogiem Mocnym, Bogiem Wszchemogącym, Bogiem Najwyższym, Panem, Synem Boga, Słowem, Prawdziwym Synem Bożym, Umiłowanym Synem Bożym, Równym Ojcu Synem, Jednej z Ojcem Natury, Mocą Bożą i Mądrością Bożą, Stwórcą Wszystkiego i Budowniczym Świata. Drugie kryterium wykreowało między innymi takie określenia: Zapowiedziany, Przyniesiony od początku świata, Potomek Adama, Gwiazda Jakuba, Poczęty z Dziewicy, Piękny Bóg, Baranek Boży, Ofiara, Ukrzyżowany, Lekarz całej ludzkiej natury, Słowo Poczyszczające, Wychowawca całej ludzkości, Dobry Pasterz, nasza Pascha, Zmartwychwstały, Kapłan czy Zbawiciel. Według trzeciego kryterium powstały jeszcze inne określenia Jezusa: Głowa, Głowa Kościoła, Władca, Słońce Sprawiedliwości, Gigant nad Gigantami, Oblubieniec i Oblubienica, Skała, Droga, Prawda, Pierwsza Ryba, Książę i Nauczyciel Apostołów, Chleb Aniołów, Miecz Boży, Sędzia żywych i umarłych. Dla podkreślenia wyjątkowości imienia Jezusa ojcowie Kościoła używali również określeń pozabiblijnych. Można przywołać choćby takie nazwy: Pierś Ojca, Znachor, Trener, Rządca Jerozolimy, Włócznie, Jeniec, Żołnierz, Lampa¹⁷.

Wielkim piewą Imienia Jezusa był św. biskup Grzegorz z Nyssy. W traktacie zatytułowanym: *O doskonałości chrześcijańskiej* znajdujemy piękną litanie do Imienia Jezus. Według niego, „imię Chrystus jest mocą i mądrością Bożą, pokojem, światłością niedostępną, w której mieszka Bóg, prześlągnięciem, odkupieniem, Arcykapłanem, Paschą, pojednaniem dla dusz, odbłaskiem chwały, odbiciem istoty Boga, Stwórcą świata, duchowym pokarmem i napojem, skałą i wodą, podstawą wiary, kamieniem węgielnym, obrazem niewidzialnego Boga, Bogiem wielkim, Głową ciała Kościoła, pierworodnym wśród wielu braci, pierworodnym każdego stworzenia, pierwocinami umarłych, pośrednikiem między Bogiem i ludźmi, ukoronowanym chwałą i czcią Jednorodzonego Syna, Panem chwały, początkiem wszechrzeczy, królem sprawiedliwości, królem pokoju, królem wszystkich ludzi, którego władza nie zna granic”¹⁸.

Mimo ogromnego bogactwa terminów określających osobę Jezusa, przez wieki nie istniał specjalny kult dla Imienia Jezus, choć istniała modlitwa i przeświadczenie o skuteczności modlitwy „w imię Jezusa”. Pierwsze ślady kultu Imienia Jezus pojawiły się dopiero w drugiej połowie XI wieku w *Medytacjach*

¹⁷ Por. F. Drączkowski, *Jezus Chrystus – nazwy*, art., cyt., kol. 1353-1355. Artykuł ma ograniczone możliwości i trudno dokonać szczegółowej analizy imion Jezusa u poszczególnych ojców Kościoła. Gdyby to jednak uczynić, to z pewnością powstałoby wiele modlitw litanijnych wzywających Imienia Jezus. Przykładem może być cytowana „litanie” stworzona przez św. Grzegorza z Nyssy.

¹⁸ Grzegorz z Nyssy, *O doskonałości chrześcijańskiej*, w: *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, t. 3, Poznań 1987, s. 318 (odtąd: LG).

św. Anzelma. Od tamtego czasu kult rozwijał się dość intensywnie i swoje apogeum osiągnął w XV wieku. Kult ten miał charakter zarówno liturgiczny, jak i pobożnościowy. Papież Grzegorz X wydał dekret, w którym nakazywał, aby podczas mszy świętej, na wspomnienie Imienia Jezus „zginać kolana serca, a poświadczać to przynajmniej skłonem głowy”. Natomiast kapituła benedyktynów w Cluny w 1461 roku postanowiła włączyć do mszału zakonnego formularz mszalny o Imieniu Jezus. W nurcie pobożności ludowej kult Imienia Jezus rozwijał się przez bractwa, zgromadzenia zakonne oraz instytuty¹⁹.

3. Teologiczne treści *Litanii do Najświętszego Imienia Jezus*

Litania (gr. od *lite* – prośba, modlitwa, łac. *litanea* – modlić się nieustannie) jest dialogowaną modlitwą prośby lub wstawiennictwa, skierowaną do Boga lub do świętych. Mogły to być modlitwy o charakterze publicznym, czyli liturgicznym, jak i prywatnym. W łacińskim języku liturgicznym litaniami nazywano procesję, podczas której wypowiadano prośby, lub dni, w których odbywała się procesja. Źródeł chrześcijańskich litanii należy szukać w liturgii żydowskiej. Przykładem może być procesyjny śpiew psalmu 35 i 117. Wśród litanii są litanie prośb, w których diakon wypowiadał szereg prośb, na które wierni odpowiadali: *Kyrie eleison (Panie zmiłuj się nad nami); Ora pro nobis (Módl się za nami); Amen; Libera nos Domine (Wybaw nas Panie)*. Drugą grupę stanowią litanie wezwań. Zwykle kierowane były do świętych i składały się z dwóch części: pierwsza – wezwania imion świętych z odpowiedzią wiernych „Módl się za nami”, druga, której znajdowały się prośby zanoszone w różnych potrzebach i odpowiedzi wiernych: „Wybaw nas, Panie”, „Ciebie prosimy, wysłuchaj nas, Panie”. Najstarsze litanie pochodzą już z IV wieku z Azji Mniejszej. Natomiast najstarsze teksty w Kościele zachodnim znajdują się w *Sakramentarzu* z Gellone z końca VIII wieku²⁰.

Autorstwo *Litanii do Najświętszego Imienia Jezus* przypisuje się św. Bernardynowi ze Sieny, który był wielkim propagatorem kultu Imienia Jezus. Początkowo miała ona charakter prywatny. Papież Klemens VII w 1601 roku zakazał jej rozpowszechniania. Trudno podać przyczynę takiej decyzji papieża. Zakaz ten zniósł papież Leon XIII i zatwierdził ją dla całego Kościoła. W ten sposób dopuszczono tę litanie do publicznego odmawiania i włączono ją do Rytuału Rzymskiego²¹. Po soborze watykańskim II *Litania do Najświętszego Imienia Jezus* znalazła się także w *Dodatkach różnych* w każdym tomie Liturgii Godzin²². Tekst

¹⁹ Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 537-538.

²⁰ Por. tamże, s. 742-745.

²¹ Por. J. Duchniewski, *Litania*, w: EK, t.10, dz. cyt., kol. 1170.

²² Zob. LG, t. 1, Poznań 2006, s.1374-1377.

litanii można też znaleźć we wszystkich ważniejszych śpiewnikach zawierających pieśni kościelne oraz w diecezjalnych agendach liturgicznych.

Litanie do Najświętszego Imienia Jezus od strony strukturalnej zalicza się do tak zwanych litanii wezwań. W pierwszej części litanii przywołuje się różne imiona Jezusa, a w drugiej części zawarte są prośby w różnych potrzebach. Prośby są ściśle związane ze zbawczym dziełem Jezusa Chrystusa. Jak każda litania, jest ona poprzedzona łacińskimi wezwaniem i polskimi wezwaniem do Jezusa jako Pana i Chrystusa, z prośbami o wysłuchanie zanoszonej modlitwy. Dalej są wezwania do poszczególnych Osób Boskich i w zakończeniu znajdują się tradycyjne prośby do Jezusa, Baranka Bożego, gładzającego grzechy świata, z trzema prośbami, aby przepuścił grzechy, wysłuchał modlitw i zmiłował się nad modlącymi się. Wstęp do litanii ukazuje klasyczne ukierunkowanie modlitwy chrześcijańskiej: do Boga Ojca, przez Jezusa Chrystusa, w Duchu Świętym²³.

3.1. Imiona Jezusa w relacji do Ojca i Jego przymiotów

Imiona Jezusa znajdujące się w litanii mają zasadniczo pochodzenie biblijne i patrystyczne. Pierwsze z nich wskazują odniesienie Jezusa do Boga Ojca oraz do dzieła stworzenia i zbawienia. Jezus jest Synem Boga żywego, odbłaskiem Ojca, jasnością światła wiecznego, królem chwały, słońcem sprawiedliwości i Synem Maryi Panny²⁴. Warto podkreślić, że pierwszym imieniem Jezusa jest Syn Boga żywego. Tytuł ten wprowadził do swojego kerygmatu św. Paweł w odniesieniu do paruzji (zob. Dz 9,20; 1 Tes 1,10), a także do Chrystusa obecnego w życiu wierzących (1 Kor 1,9; Ga 2,20; 4,6; Rz 8,29). Apostoł Paweł, mówiąc o swoim nawróceniu, stwierdza, że Bóg objawił w Jezusie swojego Syna (Ga 1,16). Jezus jest zatem odbłaskiem Ojca²⁵. Ten tytuł wskazuje również na nieustanną obecność i działanie Boga w życiu Kościoła. On działa jako Bóg żywy przez Chrystusa, z Chrystusem i w Chrystusie. Swoją zbawczą misję na obecnym etapie historii zbawienia kontynuuje zwłaszcza w liturgii i poprzez liturgię²⁶. W dalszej części litanii występują jeszcze inne terminy wskazujące na boskość Chrystusa i Jego jedność z Ojcem: „Jezu, Boże mocny”, „Jezu, Ojcie na wieki”, „Jezu, Boże nasz”, „Jezu, Boże pokoju”²⁷.

Tytuł „Król chwały” w sensie ścisłym ma pochodzenie patrystyczne, ale jego korzenie znajdują się w Nowym Testamencie. Jezus w czasie publicznej dzia-

²³ Tamże, s. 1374-1376.

²⁴ Tamże, s. 1374.

²⁵ Por. A. Tronina, *Jezus Chrystus – nazwy*, art. cyt., kol. 1352.

²⁶ Por. KL 7; T. Szarwark, *Rozważania czerwcowe. Litania do Imienia Jezus*, Tarnów 1999, s. 4-5.

²⁷ LG, s. 1375.

łałości nie manifestował swojej królewskości, choć wiele mówił o Królestwie Bożym. Przez swoje słowa i czyny chciał pokazać, że Jego posłannictwo, choć królewskie, jest innego rodzaju. Chociaż nie zakwestionował mesjańskiego wyznania wiary Natanaela: „Jesteś królem Izraela” (J 1,49) i nie protestował, gdy przy wjeździe do Jerozolimy tłum wznosił na Jego cześć okrzyki: „Król izraelski” (J 12,13), to jednak kierował spojrzenie ludzi ku paruzji Syna Człowieczego. Paradoksalnie, to męka Jezusa najbardziej objawiła Jego królewską godność. W dialogu z Piłatem Jezus nie odrzucił pytania o Jego królewski tytuł, ale wyjaśnił zaraz, że Jego Królestwo ma zupełnie inny wymiar i nie jest z tego świata (J 18,36). Władzę królewską Jezusa, choć nieświadomie i w sposób ubliżający, oddawali mu żołnierze, którzy Go biczowali, pozdrawiając Go przy tym jako króla żydowskiego (Mk 15,18). Również na krzyżu Piłat kazał umieścić napis, że zawisł na nim: „Jezus Nazareński, król żydowski” (J 19,19). Właściwa władza Chrystusa jako Króla chwały objawia się w Jego zmartwychwstaniu, a w pełni ukaże się w paruzji²⁸.

W pierwszej części *Litanii do Najświętszego Imienia Jezus* występują terminy określające Jezusa jako jasność, światło wieczne i słońce sprawiedliwości²⁹. Wszystkie te określenia mają swoje źródła w Piśmie Świętym. Skoro Jezus jest odbłaskiem Ojca, to również do Niego odnoszą się wszystkie tytuły, w których Bóg jest światłością. Światło jest jednocześnie dziełem Boga, jak i jednym z Jego atrybutów. Można stwierdzić, że światło, podobnie jak inne stworzenia, jest znakiem, który ukazuje coś z Boga samego. Światło jest jakby odbiciem Jego chwały i szatą, w którą On się przyodziewa (Ps 104,2; Wj 24,10; Ez 1,22). Światło uwydatnia majestat i chwałę Boga, który stał się bliski człowiekowi (Wj 24,10). Obecność Boga, wyrażona w znaku światła, jest opiekuńcza. Ona otacza człowieka ratunkiem, chroni jego stopy i daje mu ocalenie (Prz 6,23; Ps 13,4; Ps 27,1; Ps 119,105). Pełnia Bożego światła ukazała się w Osobie Jezusa Chrystusa Jego Syna. Kantyki zapowiadające narodziny i działalność Jezusa nazywają Go: „Wschodzącym Słońcem” (Łk 1,78), czy: „Światłem na oświecenie pogan” (Łk 2,32). Jako Światłość świata Jezus objawia się w swoich słowach i czynach. Świadczą o tym choćby uzdrowienia niewidomych (Mk 8,22-26; J 9,1-41), czy Jego słowa: „Jak długo jestem na świecie, jestem światłością świata” (J 9,5) lub: „Ja przyszedłem na świat jako światło, aby każdy, kto we mnie wierzy, nie pozostawał w ciemności (J 12,46). W sposób szczególny boską światłość Jezusa ukazały uczniom wydarzenia przemienienia na górze Tabor (Mt 17,2n) oraz zmartwychwstania (Dz 9,3; 22)³⁰. Stąd prawdziwi uczniowie Jezusa są powołani do życia w światłości. Chrystus wyzwala człowieka z niewoli ciemności – grzechu i śmierci, i wprowadza go w życie pełne światłości.

²⁸ Por. P. Grelot, *Król i królowanie*, w: STB, s. 401-403.

²⁹ LG, s. 1374.

³⁰ A. Feuillet, P. Grelot, *Światło i ciemności*, w: STB, s. 959-963.

Drogą do wejścia w życie w światłości jest przyjęty sakrament chrztu. Przez ten sakrament, który starożytność chrześcijańska często nazywała „oświeceniem”, człowiek jednoczy się z Chrystusem i razem z Nim umiera dla grzechu i rodzi się do nowego życia. Wraz z Jezusem przechodzi ze śmierci do życia, czyli z ciemności do światła. W liturgii chrzcielnej w sposób bardzo wymowny symbolizuje to zapalony paschał oraz zapalana od niego świeca, która jest wręczana rodzicom i chrzestnym³¹.

Pierwszą część litanii zamyka wezwanie: „Jezu, Synu Maryi Panny”³². Ten tytuł ukazuje najważniejszą prawdę teologiczną o roli Maryi w historii zbawienia. Z woli Boga Ojca, za sprawą Ducha Świętego, poczęła i zrodziła Jezusa Chrystusa, Syna Bożego. *Katechizm Kościoła katolickiego* przypomina, że „Zwiastowanie Maryi zapoczątkowuje „pełnię czasu” (Ga 4,4), to znaczy wypełnienie czasu obietnic i przygotowań. Maryja jest powołana do poczęcia Tego, w którym zamieszka „cała Pełnia: Bóstwo, na sposób ciała” (Kol 2,9)”³³. I dalej kontynuuje: „Maryja, nazwana w Ewangeliach „Matką Jezusa” (J 2,1; 19,25), już przed narodzeniem swego Syna jest ogłoszona przez Elżbietę, pod natchnieniem Ducha Świętego, „Matką mojego Pana” (Łk 1,43). Istotnie, Ten którego poczęła jako człowieka z Ducha Świętego i który prawdziwie stał się Jej Synem według ciała, nie jest nikim innym, jak wiecznym Synem Ojca, drugą Osobą Trójcy Świętej. Kościół wyznaje, że Maryja jest rzeczywiście *Matką Bożą*”³⁴. W tym wezwaniu kryje się prawda, że Jezus jest jednocześnie Synem Bożym i Synem Człowieczym oraz że Maryja jest prawdziwą Matką Syna Bożego. Potwierdza te prawdy nauczanie Soboru Watykańskiego II: „Obchodząc ten roczny cykl misteriów Chrystusa, Kościół święty ze szczególną miłością oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej, Maryi, która nierozzerwalnym węzłem złączona jest ze zbawczym dziełem swojego Syna. W Niej Kościół podziwia i wysławia wspaniały owoc odkupienia i jakby w przeczystym obrazie z radością ogląda to, czym cały pragnie i spodziewa się być”³⁵.

3.2. Przymioty Imienia Jezus

Kolejna seria wezwań w *Litanii do Najświętszego Imienia Jezus* przywołuje Jego przymioty. Wynikają one z relacji Jezusa względem ludzi, którym głosił dobrą nowinę o Królestwie Bożym. Również te przymioty w większości swoje źródło

³¹ Por. Z. Cieślak, K.K. Kowalik, D. Kwiatkowski, *Chrzest – nowe narodziny z wody i Ducha. Pismo Święte – liturgia – prawo kanoniczne*, Poznań 2014, s. 191-193.

³² LG, s. 1375.

³³ KKK 484.

³⁴ Tamże 495.

³⁵ KL 103.

dło znajdują w Nowym Testamencie i zbawczych czynach Jezusa, którymi były uzdrowienia, uwolnienia z mocy złych duchów, wskrzeszenia umarłych oraz w nauczaniu Jezusa. Można w nich także odnaleźć tytuły, które wypracowała teologia patrystyczna i pobożność ludowa. Stąd Jezus jest najmiłszy, przedziwny, najmoźniejszy, najcierpliwszy, najposlušniejszy, cichy i pokornego serca, miłośnikiem czystości, miłującym ludzi, dawcą żywota, przykładem cnót, pragnącym naszego zbawienia, naszą ucieczką, skarbem wiernych, dobrym pasterzem, światłością prawdziwą, mądrością przedwieczną, dobrocią nieskończoną, drogą i naszym życiem³⁶.

3.3. Imię Jezusa w relacji do świętych

Ostatnią grupą wezwań litanii są określenia Jezusa w relacji do konkretnych grup świętych. Kościół od początku swego istnienia oddawał kult świętym. W konstytucji liturgicznej czytamy: „Kościół rozmieścił także w ciągu roku wspomnienia męczenników oraz innych świętych, którzy dzięki wielorakiej łasce Bożej doszli do doskonałości, a osiągnąwszy już wieczne zbawienie, wyśpiewują Bogu w niebie doskonałą chwałę i wstawiają się za nami. W dniu ich narodzin dla nieba Kościół głosi misterium paschalne w świętych, którzy z Chrystusem współcierpieli i zostali z Nim współuwielbieni, przedstawia ich wiernym jako przykład, pociągający wszystkich przez Chrystusa do Ojca, a przez ich zasługi wyjednuje Boże dobrodziejstwa”³⁷.

Wszystkie grupy świętych na różny sposób uzupełniają misterium Chrystusa, są Jego manifestacją i autentycznymi świadkami. Święci są miejscem spotkania między zbawczym działaniem Chrystusa i mistycznym działaniem Jego Kościoła. Nie stanowią oni tylko ozdoby historii Kościoła, ale należą do jego istoty. Bez świętych Kościół nie byłby sobą. W nich objawia się pełnia miłości Boga do człowieka. Stąd cześć oddawana świętym jest uwielbieniem Boga. Ich życie, będące nieustannym świadectwem Bożej miłości, jest także znakiem obecności Boga w Kościele. Święci poprzez wierność Bogu, wypełnianie Jego woli sprawiają, że Bóg zajmuje miejsce we wszystkim i wszystko odnajduje się w Bogu. W ten sposób realizuje się i wypełnia Królestwo Boże na ziemi³⁸.

Litania do Najświętszego Imienia Jezus wskazuje konkretne grupy świętych i precyzuje ich odniesienie do Jezusa. Jezus jest weselem Aniołów, królem Pa-

³⁶ LG, s. 1375.

³⁷ KL 104. Konstytucja bardzo mocno łączy kult świętych z osobą Jezusa Chrystusa. W świętych Kościół oddaje cześć i chwałę Jezusowi, który obdarował ich świętością. Święci uczestniczą w świętości Jezusa. Dla wiernych są znakami życia według Ewangelii i wierności Jezusowi do końca.

³⁸ Por. B. Nadolski, *Liturgia i czas. Liturgika*, t. 2, Poznań 1991, s. 157-174.

triarchów, mistrzem Apostołów, nauczycielem Ewangelistów, męstwem Męczenników, światłością Wyznawców, czystością Dziewic oraz koroną Wszystkich Świętych³⁹.

3.4. Inwokacje litanijne

Przejdziem do drugiej części litanii, czyli do prośb w różnych potrzebach, są inwokacje wołające do Jezusa o miłosierdzie: „Bądź nam miłościw, – przepuść nam, Jezu. Bądź nam miłościw, – wysłuchaj nas, Jezu”. Po tym wołaniu są prośby skierowane do Jezusa, aby wybawił przyzywających Jego Imienia od różnych niebezpieczeństw, które mogłyby ich oddalić, a nawet pozbawić życia wiecznego. Modlący się proszą Jezusa, aby wybawił ich od zła wszelkiego, od każdego grzechu, od Jego gniewu, od zasadzek szatana, od ducha nieczystości, od śmierci wiecznej i od zaniedbania Jego natchnień⁴⁰.

Podstawą tych prośb są zbawcze czyny Jezusa, które już przyniosły ludzkości zbawienie. W litanii przywołuje się następujące wydarzenia: wcielenie, narodzenie, dzieciństwo Jezusa, Jego najświętsze życie i Jego trudy, konanie w Ogrójcu i mękę, opuszczenie i omdlenie Jezusa, śmierć i złożenie do grobu, Jego zmarływstanie i wniebowstąpienie, ustanowienie Najświętszego Sakramentu i w końcu radość i chwałę Jezusa⁴¹.

Wymienienie zasług Jezusa stanowi podstawę do prośb o pomoc i ratunek. Pamięć wielkich dzieł Boga pobudza wiarę u proszących i inspiruje ich modlitwę. W znaczeniu biblijnym i liturgicznym, pamiętać o zbawczych dziełach Boga, znaczy uobecniać i aktualizować je. Oznacza to, że osoba modląca się ma świadomość, że staje przed Chrystusem żyjącym i działającym „tu” i „teraz”. Dzięki aktualizacji historii zbawienia i wiary osoby przyzywającej imienia Jezusa i Jego zbawcze czyny, modlitwa staje się skuteczna⁴².

Litanie do Najświętszego Imienia Jezus kończy modlitwa, która od strony strukturalnej, przyjmuje formę mszalnej modlitwy prezydencjalnej. Inwokację modlitwy stanowi przywołanie imienia Jezusa, który nazwany jest również Panem i Chrystusem, a więc dwoma najczęściej używanymi tytułami Jezusa. Anamnezę modlitwy tworzą słowa Jezusa wypowiedziane w kontekście zachęty do nieustannej modlitwy: „Proście, a otrzymacie; szukajcie, a znajdziecie; kołaczcie, a będzie wam otworzone” (Mt 7,7). Jezus w dalszej części swej wypowiedzi mówi, że taka modlitwa będzie wysłucha przez Boga, gdyż jest On dobry

³⁹ LG, s. 1375.

⁴⁰ Tamże, s. 1375-1376.

⁴¹ Tamże.

⁴² Por. D. Kwiatkowski, *Teologiczno-liturgiczne znaczenie pojęć „pamiętać” i „pamiętka” w Starym Testamencie*, „Kaliskie Studia Teologiczne” 1(2002), s. 117-128.

i miłosierny. Wiara w dobroć Ojca staje się zachętą do ufnej prośby, abyśmy nieustannie doświadczali uczucia Boskiej miłości. To doświadczenie ma doprowadzić do miłowania Boga całym sercem i nieustannego wielbienia ustami. Modlitwa kończy się konkluzją, ukazującą Jezusa jako Tego, który żyje i króluje na wieki wieków⁴³.

Zakończenie

Litania do Najświętszego Imienia Jezus należy do jednej z najpiękniejszych modlitw litanijnych, znajdujących się w skarbcu modlitewnym całego Kościoła. Ukazuje bogactwo treści, które mieści się w Imieniu Jezus. Te treści zaczerpnięte zostały zaczerpnięte z Pisma Świętego, nauczania ojców Kościoła i z pobożności ludowej. W Imieniu Jezusa zawarta jest Jego nieskończona miłość do całego dzieła stworzenia a zwłaszcza do każdego człowieka. Litania stanowi niejako streszczenie całej historii zbawienia, w której Imię Jezusa stało się „imieniem ponad wszelkie imiona” (por. Flp 2,8-11).

W dzisiejszych czasach, kiedy imię straciło swoje dawne znaczenie i jest raczej nadawane niż poszukiwane, warto polecać wiernym tę modlitwę litanijną, by mogli odkryć bogactwo, jakie może nieść w sobie imię. Poza tym, modląc się *Litaniami do Najświętszego Imienia Jezus*, mają okazję zanurzyć się i skosztować, jak słodki jest Pan oraz doświadczyć Jego zbawczej mocy. Również z punktu widzenia teologicznego właśnie ta litania winna być przedstawiana wiernym jako najważniejsza.

The origin and theological content of the Litany of the Most Holy Name of Jesus

Summary

The article presents the sources, origin and theology of the Litany to the Holy Name of Jesus. The first part shows the mystery of names. It is the symbolism of man and the process of mutual communication that is the core. Names are the living souls of every being. Thanks to names, human beings are not anonymous. In ancient times, names would never be overlooked as insignificant conventional terms as they had a meaningful part in the role that a given being took on in the universe. The name has a meaning and is treated as a kind of a spiritual substance, as something real, something that truly exists. The sources of Jesus' titles present in the Litany to the Name of Jesus are the Holy Scriptures, the writings of the Fathers of the Church and popular piety. The Litany to the Holy Name of Jesus shows the richness of the content in the Name of Jesus, which contains the truth about His deity and His infinite love for the whole of creation and especially for every human being. The Litany is a summary of the entire history of salvation, in which the name of Jesus became “a name above all names” (see Flp 2: 8-11).

---

⁴³ Por. LG, s. 1376.

Keywords

Name, Jesus, Holy Scripture, litanies, prayer, worship, creation, love, salvation

Słowa kluczowe

Imię, Jezus, Pismo Święte, litania, modlitwa, kult, stworzenie, miłość, zbawienie

Bibliografia

- Bartnik Cz. St., *Imię chrześcijanina*, „Collectanea Theologica” 46(1976), nr 2, s. 41-51.
- Cazelles H., *Imię*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, tł. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 322-324.
- Cieślak Z., Kowalik K.K., Kwiatkowski D., *Chrzest – nowe narodziny z wody i Ducha. Pismo Święte – liturgia – prawo kanoniczne*, Poznań 2014.
- Drączkowski F., *Jezus Chrystus – nazwy*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. St. Wielgus, t. 7, Lublin 1977, k. 1353-1355.
- Duchniewski J., *Litania*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. St. Wielgus, t.10, Lublin 2004, k. 1169-1171.
- Dupont J., *Imię*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tł. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 324-326.
- Feuillet A., Grelot P., *Światło i ciemności*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tł. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 958-963.
- Grelot P., *Król i królowanie*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, Poznań 1990, s. 396-403.
- Grzegorz z Nyssy, *O doskonałości chrześcijańskiej*, w: *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, t. 3, Poznań 1987, s. 319-320.
- Guillet J., *Jezus*, w: *Słownik Teologii Biblijnej*, red. X. Léon-Dufour, tł. K. Romaniuk, Poznań 1990, s. 344-346.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kwiatkowski D., *Teologiczno-liturgiczne znaczenie pojęć „pamiętać“ i „pamiętka“ w Starym Testamencie*, „Kaliskie Studia Teologiczne” 1(2002), s. 117-128.
- Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa Ludu Bożego*, t. 1, wydanie drugie, Poznań 2006, s.1374-1377.
- Nadolski B., *Imieniny i urodziny w tradycji chrześcijańskiej Europy*, Poznań 2007.
- Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- Nadolski B., *Liturgia i czas. Liturgika*, t. 2, Poznań 1991.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.
- Stählin F., *Kraft und Sinn der Namengebung*, Utting 1977.
- Szarwark T., *Rozważania czerwcowe. Litania do Imienia Jezus*, Tarnów 1999.
- Szram M., *Jezus Chrystus – Figury*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. St. Wielgus, t. 7, Lublin 1977, kol. 1319-1321.
- Szymik S., *Imię*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. St. Wielgus, t. 7, Lublin 1977, kol. 57-58.
- Tronina A., *Jezus Chrystus – nazwy*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. St. Wielgus, t. 7, Lublin 1977, kol. 1350-1353.
- Żychewicz T., *Imię*, „Tygodnik Powszechny” 39(1975), nr 44, s. 3-4.